

بررسی عوامل و زمینه‌های طلاق توافقی

فاطمه مهدیان*

مقدمه

خانواده از ابتدای تاریخ تاکنون در تمام جوامع بشری به عنوان اصلی‌ترین نهاد اجتماعی، زیربنای جوامع و منشأ فرهنگ‌ها، تمدن‌ها و تاریخ بشر بوده است؛ خانواده مؤثرترین عامل انتقال فرهنگ و رکن بنیادی جامعه است که در شرایط مختلف، در تأثیر و تأثر متقابل با فرهنگ و عوامل اجتماعی است. جامعه در صورتی سالم خواهد بود که از خانواده سالم برخوردار باشد. امروزه با پیشرفت دانش و تحولات در حوزه فرهنگی و اجتماعی به رغم حل و فصل بسیاری از دغدغه‌های انسانی، انسان متمدن دچار مشکلات و معضلات جدیدی شده است. یکی از این معضلات و مشکلات، فراوانی طلاق در جوامع است؛ به طوری که دیگر به عنوان امری مذموم در میان مردم مطرح نیست. آنچه در سال‌های گذشته به عنوان آخرین راه از هم گسیختگی خانواده به شمار می‌آمد، اکنون با نام طلاق توافقی از جمله اولین راه‌حل‌های برخی از زوجین و اطرافیان آن‌ها برای حل مشکلات است. در این مقاله برخی علل و زمینه‌های این نوع از طلاق بررسی می‌شود.

طلاق توافقی

طلاق انواع مختلفی دارد که یکی از انواع آن، طلاق توافقی است. در این نوع از طلاق، زن و مرد می‌توانند با توافق یکدیگر اقدام به طلاق کنند؛ اگر چه مقصود از

* کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث.

طلاق به توافق زوجین، این نیست که اراده زن و مرد به یک اندازه در طلاق مؤثر باشد و به منزله یک قرارداد بین زوجین تلقی شود.^۱ طلاق توافقی سه رکن دارد که عبارت است از توافق مقدماتی زوجین، گواهی عدم امکان سازش از سوی دادگاه و اجرای صیغه طلاق.^۲

رشد فزاینده طلاق در سال‌های اخیر و نگرانی جامعه‌شناسان، روانشناسان و مسئولین کشور از انحلال خانواده‌ها، سبب شد که پژوهشگران درباره علل و عوامل ایجاد طلاق، تحلیل قوانین موجود و میزان بازدارندگی از طلاق و زمینه‌سازی و تسهیل وقوع آن، تحقیق و بررسی کنند.

پژوهش‌ها حاکی از نسبت بالای طلاق توافقی در مقایسه با طلاق غیر توافقی است؛ به طوری که حدود دو سوم از تقاضای طلاق از نوع توافقی است.^۳ مطالعات، نوعی تغییر نگرش را در میان افراد متقاضی طلاق توافقی را نشان می‌دهد؛ به طوری که دیگر افراد طلاق را امری مذموم نمی‌دانند.

بنا بر مطالعات، افزون بر انجام سریع و آسان‌تر طلاق توافقی، متقاضیان این نوع از طلاق از حمایت اجتماعی بیشتری برخوردارند.^۴ اگر چه در سه ماهه نخست سال ۱۳۹۸، طلاق توافقی بیش از ۱۱ درصد کاهش داشته و از ۸۲ هزار و ۳۵۲ پرونده به ۷۴ هزار و ۲۷۶ پرونده رسیده است؛^۵ اما با توجه به مذمت طلاق در اسلام، این آمار نیز هنوز شایسته کشور اسلامی نیست و باید با سازوکارهای مختلفی از جمله مشاوره کاهش یابد.

۱. حسین مهرپور محمدآبادی؛ «طلاق با توافق زوجین در حقوق ایران»؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، تهران، ۱۳۵۲ ش، ص ۵۲.

۲. علیرضا مشهدی‌زاده؛ «بررسی قابلیت اجرای مفاد گواهی عدم امکان سازش در طلاق توافقی»؛ ص ۱۳۸.

۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی؛ «طلاق توافقی از کجا آمد و چرا زیاد شده است»؛ ۱۳۹۶/۰۹/۰۵.
<https://www.irna.ir/news/82743417>

۴. ر.ک: باقر ساروخانی و علیرضا قاسمی؛ «بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر طلاق توافقی در شهرستان کرمانشاه»؛ ص ۸۲.

۵. خبرگزاری تابناک؛ «کاهش بیش از ۱۱ درصدی طلاق توافقی»؛ ۱۳۹۸/۰۷/۲۰.
<https://www.tabnak.ir/fa/news/929489>

عوامل زمینه‌ساز طلاق توافقی

اگر چه عوامل و زمینه‌های طلاق توافقی چندان تفاوتی با طلاق غیرتوافقی ندارد، اما آنچه باعث تفاوت میان این دو طلاق می‌شود، رضایت طرفین به این امر و اقدام به آن اغلب توسط زن است؛ به طوری که گاه زن با بخشیدن مهریه و به دلیل حمایت بیشتر و بهتری که از سوی خانواده و دوستان دریافت می‌کند، برای چنین کاری پیش قدم می‌شود. این افراد با این نوع از حمایت، زندگی بعد از طلاق را مثبت ارزیابی می‌کنند و احساس می‌کنند در ادامه زندگی بعد از طلاق، با پیامدهای منفی آن سازگاری بهتری خواهند داشت. بررسی علل و زمینه‌های بروز طلاق توافقی می‌تواند گامی در شناخت بهتر و صحیح‌تر انتخاب همسر و پیشگیری از بروز این اتفاق شوم باشد.

۱. کم‌رنگ شدن مبانی اعتقادی و فرهنگی

انسانی که خدامحور نباشد، بی‌شک خودمحور می‌شود. انسان خودمحور خود را معیار درست و نادرست و حق و باطل می‌داند و همه چیز را برای خود می‌خواهد. امام علی علیه السلام درباره چنین انسانی فرموده است:

إِنَّ مِنْ أْبْغَضِ الرَّجَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى لَعَبْدًا وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَى نَفْسِهِ جَائِرًا عَنْ قَصْدِ السَّبِيلِ سَائِرًا
يَغْيِرُ دَلِيلَ إِنْ دُعِيَ إِلَى حَزْبِ الدُّنْيَا عَمِلَ وَإِنْ دُعِيَ إِلَى حَزْبِ الْآخِرَةِ كَسَلٌ؛^۱ مبعوض‌ترین

افراد نزد خدا، کسی است که خدا او را به خودش وا گذاشته و او از راه راست منحرف شده و بدون راهنما گام برمی‌دارد. اگر به کشتزار دنیا خوانده شود، اجابت می‌کند و برای آن می‌کوشد و اگر به کشتزار آخرت و نعمت‌های گوناگون دعوت شود، سستی می‌ورزد.

چنین انسانی در همه امور از جمله زندگی مشترکش تا زمانی که منافع شخصی و لذت‌جویی‌اش اقتضا کند، می‌ماند و هر گاه شرایط برایش مطلوب نباشد، بساط کامجویی‌اش را در جای دیگری پهن می‌کند.^۲

۱. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج‌البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ خطبه ۱۰۳، ص ۱۴۸.

۲. ر.ک: سید منذر حکیم و بتول زاهدی‌فر؛ «علل طلاق و راهبردهای کاهش آن از دیدگاه قرآن»؛ ص ۳۳۱.

دوری از خدا، سبب کمرنگ شدن اعتقادات فرهنگی نیز می‌شود. بدین سان اندک اندک در جوامع بزرگ، خُرده فرهنگ‌هایی^۱ شکل می‌گیرد که در غالب موارد با هنجارهای جامعه رسمی تضاد دارند. عدم کفویت^۲ و تفاوت در خرده فرهنگ‌ها، تأثیر بسزایی در ایجاد اختلاف و طلاق در خانواده دارند. بی‌توجهی به کفویت در ازدواج و خرده فرهنگ‌ها سبب بروز اختلاف میان همسران در سطح فکری، اخلاقی، تربیتی و سلیقه و آداب و رسوم می‌شود؛ به‌گونه‌ای که هر کدام راهی را در پیش می‌گیرند که مورد قبول دیگری نیست.^۳

افزایش ارتباطات و جهانی شدن و آشنایی با سایر ملل جهان نیز تغییرات قابل توجهی در روابط میان زوجین ایجاد کرده است. برخی اندیشمندان و پژوهشگران، بحران خانواده را ناشی از بحران‌های مذهبی می‌دانند. آنان معتقدند مذهب به پایداری خانوادگی و حفظ خانواده در برابر مسائلی مانند اعتیاد به مواد مخدر کمک می‌کند. ایمان و مناسک مذهبی، میزان سوءاستفاده از بزهکاری، طلاق و فروپاشی نظام خانواده، آشفتگی‌های کودکان و خودکشی روانی را کاهش می‌دهد و احساس بهزیستی را بهبود می‌بخشد. روان‌شناسان و جامعه‌شناسان نیز تزلزل پایه‌های ایمان، سقوط مبانی اخلاقی و عدم توافق اخلاقی را از جمله عوامل طلاق می‌دانند که این امر می‌تواند بهانه‌ای برای طلاق توافقی باشد.^۴

۲. عدم شناخت صحیح قبل از ازدواج

امروزه برخی زندگی‌های مشترک، تحت تأثیر آشنایی‌های قبل از ازدواج با جنس مخالف قرار گرفته است. این مسأله بر تعاملات پس از ازدواج نیز تأثیرگذار است.

۱. فرهنگ‌های قومی، قبیله‌ای، گروه‌های زبانی، شغلی، مذهبی، طبقات و قشرهای موجود در یک کشور را که دربردارنده عقاید و باورها و ارزش‌ها و ایدئولوژی‌ها و گرایش‌های دینی و سیاسی و اخلاقی معینی است، خرده فرهنگ می‌گویند؛ مانند سبک و شیوه برگزاری مراسم عروسی در میان اقوام مختلفی چون ترک، گر، کُرد و ...

۲. انسان در هر زمینه‌ای و از جمله ازدواج به سمت کسی می‌رود که از نظر فرهنگی، دینی، مذهبی، اقتصادی و ... با او شباهت داشته باشد.

۳. علی قائمی؛ نظام حیات خانواده در اسلام؛ ص ۲۷۲.

۴. نرگس رحمانی و همکاران؛ «علل روانی، اجتماعی و اقتصادی طلاق از دیدگاه متقاضیان طلاق در دادگاه‌های خانواده تهران ۸۶ - ۱۳۸۵»؛ ص ۱۲.

افراد در آشنایی قبل از ازدواج، ابتدا بیشتر سرمایه‌های فرهنگی، مدارک و یا مهارت‌های خود را به نمایش می‌گذارند و کمتر از عادت‌های خود سخن می‌گویند. پس از ازدواج که کم‌کم عادت‌ها در عمل نمایان می‌شود و رفتارهای فرد را هدایت می‌کند، تضادها و اختلاف‌ها اندک‌اندک نمایان می‌شود و افزایش می‌یابد. برای مثال زن ۲۷ ساله‌ای که به صورت توافقی از همسرش جدا شده بود می‌گفت: «پس از ازدواج‌مان، وقتی عادت‌ها و رفتارهای ناشناخته‌اش را که از دید من پنهان مانده بود، می‌دیدم؛ او را با روزهای قبل از ازدواج‌مان مقایسه می‌کردم و به خودم می‌گفتم چقدر ساده بودم! چطور قبل از ازدواج نتوانستم او را به درستی بشناسم؟»^۱

۳. ناهماهنگی در مسائل جنسی

عدم درک صحیح از مراودات جنسی، یکی از مهم‌ترین ابعاد تعاملات زناشویی است که علت اصلی اغلب طلاق‌های توافقی است. نیاز جنسی، نیازی غریزی است که بر اساس حکمت الهی در نوع بشر قرار داده شده است تا ضمن بقای نسل، در اثر رفع آن نیاز توسط همسران، مهر و محبت میان آنان نیز بیشتر و ماندگارتر شود.^۲ قرآن، ازدواج را به عنوان تنها راه صحیح ارضای این نیاز می‌داند.^۳ رابطه جنسی در زندگی زناشویی افزون بر رفع نیاز، محمل ارضای نیازهای روحی و عاطفی همسران است که به موازات آن، همدلی و رضایت آنان را به دنبال دارد. یک رابطه سالم و همراه با تفاهم و احترام متقابل که در آن دو طرف بتوانند در مورد نیازهای عاطفی و جنسی خود به راحتی و بدون ترس از قضاوت شدن گفت‌وگو کنند و از ملاک‌های ارزشی یکدیگر مطلع باشند، محیط مناسب و امنی برای دو طرف ایجاد می‌کند و می‌تواند بستر یک رابطه رضایت‌بخش جنسی شود.

۱. ر.ک: طیبه بلوردی و دیگران؛ «عوامل تعیین کننده گرایش به طلاق توافقی: یک مطالعه کیفی»؛ ص ۴۹۷.

۲. ر.ک: روم: ۲۱؛ نساء: ۱.

۳. نور: ۳۲: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامِي مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُعْزِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» بی‌همسران خود و غلامان و کنیزان درستکاران را همسر دهید. اگر تنگدستند، خداوند آنان را از فضل خویش بی‌نیاز خواهد کرد و خدا گشایشگر داناست.»

سردی روابط، مزاج‌های متفاوت، عدم شناخت و ارضای نیاز جنسی همسر، تنوع‌طلبی و روابط فرا زناشویی، روابط قبل ازدواج، عدم صمیمیت جنسی و اختلال جنسی و نیز عدم وجود مواردی، مانند برآورده شدن نیاز جنسی، روابط جنسی سالم، بلوغ جنسی زوجین، جذابیت جنسی، آگاهی از نیاز جنسی طرف مقابل، رابطه زناشویی مؤثر و صمیمیت جنسی، سبب ناکامی شریک زندگی می‌شود و زمینه فروپاشی خانواده را فراهم می‌کند.^۱

۴. درگیری عاطفی

از زمان نفوذ مدرنیته در ایران، هنجارها و ارزش‌های جامعه ما دستخوش تغییراتی شده و سبک جدید به خود گرفته‌اند. در این شیوه جدید، کیفیت فرهنگ پیشین ما از بین رفته و خانواده‌ها متأثر از دیگر فرهنگ‌ها دچار تحولات گوناگونی شده‌اند. افزایش تعداد زنان مشغول در محیط اجتماعی، سبب بروز تغییراتی مهم در نقش‌های زناشویی شده است.

این تغییرات در صورت عدم انعطاف‌پذیری افراد و تداوم برخی ویژگی‌های سنتی، مانند مردسالاری که نقش‌های متعدد زن را در نظر نمی‌گیرد، می‌تواند فشار مضاعفی بر زنان وارد کند. عدم همکاری با زنان شاغل در امور داخلی منزل و افزودن فشارهای روحی و روانی بر او از جمله این موارد است. بی‌احترامی و بی‌توجهی به زن و تحقیر و تمسخر او در جمع از سوی شوهر و بالعکس نیز فضای عاطفی خانواده را دچار تزلزل می‌کند.

امروزه اگر چه شبکه‌های اجتماعی گسترش یافته و بر کردار و کنش دیگران در رفتار فردی تأثیر فراوانی داشته است، اما متأسفانه خانواده‌های امروزی بیش از پیش از اقتناع و ارضای نیازهای عاطفی و روحی یکدیگر ناتوان می‌شوند. هر چه درون فضای خصوصی خانواده‌ها، یکی از زوجین پاداش‌های روحی و عاطفی کمتری دریافت کند، حالت زیان‌دیدگی و عدم ارضای نیازها در او بیشتر می‌شود. خانمی که

۱. طاهره سادات علوی و همکاران؛ «بازنمایی مؤلفه‌های احتمال آسیب طلاق: مطالعه‌ای به روش پدیدارشناسی»؛ ص ۷۵.

به صورت توافقی از همسرش جدا شده بود، می‌گفت: «بی‌توجهی و بی‌محبتی همسر من تا بدان حد بود که وقتی مریض می‌شدم، باید به مادرم زنگ می‌زدم. حتی یک‌بار در بیمارستان بستری شدم و همسر من حتی برای ملاقات نیامد».^۱

۵. پیمان شکنی همسر و روابط فرا زناشویی

پایبندی به تعهد در هر جامعه‌ای، امری مرسوم و پسندیده است. این مسأله در ازدواج و زندگی زناشویی پرمعناتر می‌شود و همسران را ملزم به پایبندی به آن می‌کند.

یکی از عوامل آسیب‌زا در ساختار و ثبات خانواده، روابط فرا زناشویی است. بین خیانت زناشویی و تعارضات زناشویی، رابطه معناداری وجود دارد؛ به طوری که یکی از مهم‌ترین تهدیدها برای ثبات روابط زناشویی و از عمده‌ترین دلایل طلاق در فرهنگ‌های مختلف محسوب می‌شود.

برخی پژوهشگران خیانت را فقط به معنای داشتن ارتباط جنسی با غیر همسر دانسته‌اند؛ اما امروزه با گسترش فضای مجازی در زندگی حقیقی، برخی پژوهشگران دایره آن را گسترده‌تر دانسته و آن را به معنای داشتن رابطه جنسی، یا عاطفی ناشی از ارتباطات فضای مجازی نیز می‌دانند.^۲

خیانت به همسر می‌تواند دلایل متعددی داشته باشد که از جمله می‌توان به تنوع‌طلبی، داشتن روابط قبل از ازدواج، عدم رضایت جنسی، مسائل عاطفی، ازدواج‌های نامناسب، بی‌توجهی همسر، عدم حضور همسر به سبب مسافرت، یا قهرهای طولانی مدت، محیط نامناسب و ... اشاره کرد. برای مثال خانم ۲۴ ساله‌ای پس از طلاق می‌گفت:

هشت سال پیش به صورت سستی با همسر من ازدواج کردم. زندگی خوبی داشتیم تا این‌که وضع مالی‌اش خیلی خوب شد. اوایل رابطه‌اش فقط در حد بیرون رفتن بود،

۱. مهری سادات موسوی؛ «بازنمایی معنایی طلاق توافقی»؛ ص ۲۹۳.

۲. ر.ک: مجتبی حبیبی عسگرآباد و زهرا حاجی حیدری؛ «علل خیانت زناشویی از دیدگاه زوجین مراجعه کننده به دادگاه خانواده: یک مطالعه کیفی»؛ ص ۱۷۶.

اما بعد از مدتی متوجه شدم که صیغه می‌کند. چون دوستش داشتم به رویش نمی‌آوردم. کارخانه‌اش در شهرستان بود. درس را رها کردم تا پیشش باشم به این امید که دیگر این کار را نکند، اما بی‌فایده بود. سه سال پیش می‌خواستم جدا شوم که متوجه شدم باردار هستم. شوهرم قول داد دیگر این کار را نکند، اما بی‌فایده بود. پیش روانپزشک رفتیم. طبق نظر روانپزشک باید دارو مصرف می‌کرد. تا مدتی خوب بود، اما داروهایش را خودسرانه قطع کرد. دیگر نمی‌توانستم چنین شرایطی را تحمل کنم.^۱

نتیجه‌گیری

اگر چه طلاق، در روزگار گذشته و سنتی پدیده‌ای مذموم به شمار می‌رفت و افراد در شرایط بسیار سخت به آن فکر می‌کردند و یا به اندازه‌ای در پیچ و خم مراحل قانونی دادگاه‌ها سر در گم می‌شدند که در نهایت از آن منصرف می‌شدند، اما امروزه افراد با توافق میان خود و گاه بخشیدن بخشی از حقوق خویش، به راحتی از یکدیگر جدا می‌شوند. کمرنگ شدن مبانی اعتقادی، خیانت به همسر، نداشتن روابط مناسب و صحیح زناشویی و عدم شناخت صحیح زوجین از یکدیگر قبل از ازدواج، از جمله دلایل و زمینه‌هایی است که سبب توافق طرفین به طلاق می‌شود.

فهرست منابع

کتاب

۱. شریف‌الرضی، محمد بن حسین؛ *نهج‌البلاغه*؛ تصحیح صبحی صالح؛ چاپ اول، قم: هجرت، ۱۴۱۴ ق.
۲. قائمی، علی؛ *نظام حیات خانواده در اسلام*؛ چاپ دهم، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۸۶ ش.
۳. یاسا، میثم؛ *پرسمان طلاق*؛ چاپ اول، اصفهان: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی اصفهان، ۱۳۹۸ ش.

۱. ر.ک: همان.

مقالات و پایان نامه

۱. بلوردی، طیبه و دیگران؛ «عوامل تعیین کننده گرایش به طلاق توافقی: یک مطالعه کیفی»؛ فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات کیفی در علوم سلامت؛ سال چهارم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۶، ص ۴۴۸-۴۵۵.
۲. حبیبی عسگرآباد، مجتبی و زهرا حاجی حیدری؛ «علل خیانت زناشویی از دیدگاه زوجین مراجعه کننده به دادگاه خانواده: یک مطالعه کیفی»؛ فصلنامه علمی پژوهشی خانواده‌پژوهی؛ سال یازدهم، شماره ۴۲، تابستان ۱۳۹۴، ص ۱۸۶-۱۶۵.
۳. حکیم، سید منذر و بتول زاهدی‌فر؛ «علل طلاق و راهبردهای کاهش آن از دیدگاه قرآن»؛ فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات راهبردی زنان؛ دوره سیزدهم، شماره ۴۹، پاییز ۱۳۸۹، ص ۳۴۸ - ۲۹۳.
۴. رحمانی، نرگس و همکاران؛ «علل روانی، اجتماعی و اقتصادی طلاق از دیدگاه متقاضیان طلاق در دادگاه‌های خانواده تهران ۸۶ - ۱۳۸۵»؛ فصلنامه علمی دنا؛ سال چهارم، شماره سوم، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، ص ۱۴ - ۱.
۵. ساروخانی، باقر و علیرضا قاسمی؛ «بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر طلاق توافقی در شهرستان کرمانشاه»؛ فصلنامه فرهنگی تربیتی زنان و خانواده؛ شماره ۲۱، زمستان ۱۳۹۱، ص ۸۷ - ۶۹.
۶. علوی، طاهره سادات و همکاران؛ «بازنمایی مؤلفه‌های احتمال آسیب طلاق: مطالعه‌ای به روش پدیدارشناسی»؛ دو فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های روان‌شناسی بالینی و مشاوره؛ سال هشتم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۷، ص ۸۳ - ۶۱.
۷. مشهدی‌زاده، علیرضا؛ «بررسی قابلیت اجرای مفاد گواهی عدم امکان سازش در طلاق توافقی»؛ دو فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌نامه حقوق اسلامی؛ دوره دهم، شماره ۲۹، بهار و تابستان ۱۳۸۸، ص ۱۴۵ - ۱۲۹.
۸. مهرپور محمدآبادی، حسین؛ «طلاق با توافق زوجین در حقوق ایران»؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، تهران، ۱۳۵۲ ش.
۹. موسوی، مهری سادات؛ «بازنمایی معنایی طلاق توافقی»؛ فصلنامه علمی پژوهشی خانواده‌پژوهی؛ سال دوازدهم، شماره ۴۶، تابستان ۱۳۹۵، ص ۳۰۴ - ۲۸۷.

سایته‌ها

۱. خبرگزاری تابناک؛ «کاهش بیش از ۱۱ درصدی طلاق توافقی»؛ ۱۳۹۸/۰۷/۲۰، کد خبر: ۹۲۹۴۸۹.
۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی؛ «چشم‌انداز ازدواج و طلاق در کشور از نگاه آماری»؛ ۱۳۹۸/۰۸/۱۶، کد خبر: ۸۳۵۴۳۱۰۷.
۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی؛ «طلاق توافقی از کجا آمد و چرا زیاد شده است»؛ ۱۳۹۶/۰۹/۰۵، کد خبر: ۸۲۷۴۳۴۱۷.